

Zbigniew Janczewski

Dyscyplina postna w Kościele od Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 32, 171-182

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ZBIGNIEW JANCZEWSKI

DYSCYPLINA POSTNA W KOŚCIELE OD KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 ROKU

WSTĘP

Jedną z praktyk religijnych podejmowanych przez ludzi wierzących jest post. Występuje w wielu religiach, praktykują go też chrześcijanie. Sobór Watykański II, wprowadzając ogromne zmiany w Kościele, zreformował także dyscyplinę pokutną, w tym również będące jej częścią posty. Ponad trzydzieści lat, które upłynęły od zakończenia soboru pokazało, że zmiany w podejściu do postów pociągnęły za sobą częste bagatelizowanie przez wiernych tej praktyki, a nawet czasami prawie zupełne zaniechanie jej przestrzegania. Warto więc chyba przypomnieć, jak wygląda dyscyplina postna w Kościele, aby dopóki jeszcze do końca nie zanikła, zacząć odbudowywać potrzebę przestrzegania postów w świadomości wiernych.

I. POJECIE, GENEZA I RODZAJE POSTÓW

Post to powstrzymanie się od jedzenia pewnych potraw oraz czasowe ograniczanie ilości dziennego spożycia z motywów religijno-moralnych. Jest on wyrazem postawy pokutnej chrześcijanina. Zachowywanie postu jest przejawem duchowej przemiany i aktem cnoty umiarkowania. Moralna powinność poszczenia znajduje swoją podstawę w naturze tego czynu i ewangelicznej normie nawracania się, a także w pozytywnym nakazie prawodawcy kościelnego¹. Potrzeba zachowywania postu jako jednej z form pokuty wypływa z prawa Bożego, zarówno naturalnego, jak i pozytywnego². Przepisy kościelne służą jako środek do bliższego określenia tego obowiązku, zwłaszcza gdy chodzi o podmiot, przedmiot i czas jego wykonywania³.

¹ H. J u r o s, *Post*. [w:] *Słownik teologiczny*, t. 2, Katowice 1989, s. 121.

² P a w e ł V I, *Konstytucja apostolska »Paenitemini«*, 17 II 1976. Została ona wyjątkowo promulgowana w „*L'Osservatore Romano*”, następnie zaś, po wprowadzeniu do tekstu zmian, zamieszczona w „*Acta Apostolicae Sedis*” [dalej: AAS] 58 (1966) s. 177, 179, 182 oraz nr I par. 1. W dalszej części artykułu na oznaczenie tego dokumentu używam skrótu: *Paenitemini*.

³ J. B a k a l a r z, *Posoborowa reforma kościelnej dyscypliny pokutnej*, [w:] *Kościół i prawo*, t. 1, Lublin 1981, s. 87.

Z praktyką postną spotykamy się już na kartach Pisma Świętego Starego Testamentu. Świadczą o tym chociażby fragmenty księgi Izajasza (58,3), Jeremiasza (36,6) czy Joela (2,12). W Nowym Testamencie czytamy o Jezusie udającym się na pustynię, aby tam pościć przez czterdzieści dni i nocy (Mt 4,1). Św. Paweł ustanawiał starszych „wśród modlitw i postów” (Dz. 14,23). Autor *Drugiego listu do Koryntian* zauważa, iż chrześcijanie stają się sługami Boga przez posty (6,5).

Obok Pisma Świętego także Ojcowie Kościoła kładą szczególny nacisk na post, jako jedną z trzech form pokuty (są nimi także modlitwa i jałmużna). Wyrażają one nawrócenie w odniesieniu do samego siebie, do Boga i do innych ludzi⁴.

Zachowywanie postów przyczyniające się do opanowywania popędów oraz osiągnięcia wolności serca nakazuje piąte przykazanie kościelne⁵.

Post kościelny jako obowiązkowa forma pokuty tradycyjnie dzieli się na:

- jakościowy (abstinentia), zwany też wstrzemięźliwością od pewnych pokarmów,

- ilościowy, polegający najogólniej mówiąc na ograniczeniu ilości spożywanego posiłku,

- ścisły, będący połączeniem ilościowego i jakościowego.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa kanonicznego w praktyce aktualnie występują tylko dwie postacie postu - jakościowy i ścisły⁶.

II. POST JAKOŚCIOWY

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r.⁷ w kan. 1250 stwierdzał, że ten rodzaj postu polega na wstrzymywaniu się od spożywania mięsa i rosołu. Do mięsa zaliczano między innymi słoninę, mózg, krew, szpik kostny, ekstrakty z mięsa i bulion. Nie łamało postu jedzenie nabiału, tłuszczu zwierzęcego i rozmaitych przypraw (masła, sadła, smalcu, topionej słoniny, skwarków), a także ryb, zwierząt zimnokrwistych żyjących w wodzie, takich jak żaby, ślimaki i żółwie⁸.

Post jakościowy obowiązywał we wszystkie piątki całego roku (KPK 1917 kan. 1252 par. 1) osoby, które ukończyły siódmy rok życia (KPK 1917 kan. 1254 par. 1), z wyjątkiem osób nie posiadających używania rozumu (KPK 1917 kan. 12). Przepis o jego przestrzeganiu obowiązywał

⁴ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, p. 1434.

⁵ Tamże, p. 2042.

⁶ J. B a k a l a r z, *Miejsca i czasy święte*, [w:] *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986, s. 425.

⁷ Na oznaczenie tego dokumentu używam skrótu: KPK 1917.

⁸ F. B a c z k o w i c z, J. B a r o n, W. S t a w i Ń o g a, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, wyd. 3, Opole 1958, s. 420-421. Dalej używam skrótu: Bączkowiec.

pod grzechem ciężkim, taki grzech zaciągała osoba po spożyciu ponad 60 gramów niedozwolonego posiłku⁹.

Poważną reformę dyscypliny pokutnej w Kościele, a także związanej z nią dyscypliny postnej wprowadziły przepisy konstytucji apostołskiej papieża Pawła VI *Paenitemini*, ogłoszonej 17 II 1966 r. Dokument przejmując rozporządzenia kodeksowe wymaga zachowania postu jakościowego we wszystkie piątki całego roku, o ile w taki piątek nie przypada święto nakazane¹⁰. W zakres pokarmów, których nie należy przyjmować podczas postu jakościowego, od tej pory nie wchodził już rosół, bulion ani ekstrakty mięsne¹¹. Głębsze dociekania znaczenia pojęcia mięsa stało się zbędne, sprzeczne z duchem nowego prawa, kładącego nacisk na intencję i usposobienie pokutne wiernych, a nie jedynie na zewnętrzne spełnianie czynu¹².

Prawem wstrzemięźliwości zostały objęte jedynie osoby, które ukończyły cztertnasty rok życia. Granica wieku została więc przesunięta o siedem lat wwyż¹³.

Zmieniła się także kwalifikacja moralna nieprzestrzegania postu. Zgodnie z orzeczeniem Kongregacji Soboru z dnia 24 II 1967 r., naruszenie obowiązku pokuty (w tym przypadku nieprzestrzeganie wstrzemięźliwości od spożywania pokarmów mięsnych) w jednym dniu nie pociąga za sobą popełnienia grzechu ciężkiego (jest więc grzechem lekkim)¹⁴. Grzechem ciężkim staje się dopiero zaniedbanie postu jakościowego przez większą liczbę dni, połączone z intencją np. lekceważenia przepisów Kościoła¹⁵.

Obecnie obowiązujący *Kodeks prawa kanonicznego*¹⁶ w kan. 1251 nakazuje zachowanie wstrzemięźliwości od spożywania mięsa lub innych pokarmów we wszystkie piątki całego roku, z wyjątkiem tych, w które przypada jakaś uroczystość. Przepis ten w sposób nowatorski określa przedmiot postu jakościowego. Jest nim już nie tylko zakaz spożywania mięsa, lecz także zakaz przyjmowania innych pokarmów, przy czym każdy z nich może obowiązywać alternatywnie¹⁷. Przytoczony kanon upoważnia również Konferencje Biskupów do wydania przepisów bliżej określających rodzaj żywności nie będącej mięsem w dotychczasowym tego słowa znaczeniu, objętej praktyką postną. Jak bowiem wiadomo, w wielu krajach ryby i inne owoce morza uchodzą obecnie za potrawy szczególnie

⁹Noldin, *Summa theologiae moralis*, II, Oeniponte 1955, n. 676.

¹⁰*Paenitemini*, nr II, par. 3.

¹¹S. W ó j c i k, *Okolo konstytucji apostołskiej „Paenitemini”*, „Homo Dei” 1967, nr 1, s. 57.

¹²G. R o s s i η o, *Le nuove norme per la disciplina penitenziale*, „Perfice Munus” 41 (1966) s. 526.

¹³*Paenitemini*, nr IV.

¹⁴AAS 59 (1967) s. 229.

¹⁵E. S z t a f r o w s k i, *Miejsca i czasy święte*, wyd. 2, Warszawa 1982, s. 172.

¹⁶Na jego oznaczenie używam skrótu: KPK 1983.

¹⁷J. B a k a l a r z, *Miejsca i czasy święte...*, s. 426.

wykwintne i smaczne, a jedzenie ich na tych terenach w dni postne nie ma tam więc nic z wymaganego przez Kościół ducha pokuty.

Podobnie jak konstytucja *Paenitemini*, kodeks zobowiązuje do zachowania postu jakościowego osoby, które ukończyły 14 rok życia (kan. 1252).

III. POST ŚCISŁY

Ten rodzaj postów składa się z dwóch elementów z sobą złączonych: wcześniej omówionego postu jakościowego, czyli abstynencji i postu ilościowego. W KPK 1917 post ilościowy istniał również jako odrębny rodzaj. Polegał na jednorazowym posiłku do syta w ciągu dnia, przy czym można było posilić się jeszcze dodatkowo dwa razy, spożywając mniejszą ilość jedzenia, według przyjętych zwyczajów miejscowych. Zachowując jedynie post ilościowy (gdymie obowiązywała równocześnie abstynencja), można było spożywać potrawy mięsne (kan. 1251). Wierni zobowiązani byli do jego przestrzegania we wszystkie dni wielkiego postu z wyjątkiem piątków, środy popielcowej i suchodniowej (kan. 1252 par. 3).

Przepis o zachowaniu postu ilościowego obowiązywał pod grzechem ciężkim; na śniadanie wolno było spożyć około 70 gramów, a na kolację 300 gramów stałych pokarmów, przy czym zjedzenie ponad 120 gramów żywności poza przewidzianymi posiłkami uważano za grzech ciężki¹⁸.

Jak już wspomniano, post ścisły zawiera w sobie zarówno post jakościowy, jak i ilościowy. Według KPK 1917 w czasie jego obowiązywania należało zachowywać przepisy dotyczące obu wyżej opisanych. Ścisły, czyli co do ilości i jakości pokarmów trzeba było przestrzegać w środę popielcową, piątki i soboty wielkiego postu, suche dni, w wigilie Zielonych Świąt, Bożego Narodzenia, Wniebowzięcia oraz Wszystkich Świętych¹⁹.

Obowiązek przestrzegania postu ścisłego, podobnie jak ilościowego, dotyczył wiernych, którzy ukończyli 21 rok życia, a nie rozpoczęli jeszcze 60 roku (kan. 1254 par. 2).

Konstytucja apostolska papieża Pawła VI *Paenitemini* wprowadziła istotne zmiany w materii postu ścisłego. Znosząc niejako milcząco post ilościowy jako odrębny rodzaj, nakazała zachowywać ścisły jedynie w środę popielcową i Wielki Piątek. W ten bowiem sposób chciano szczególnie wypuklić dwa, najważniejsze dni pokutne roku liturgicznego²⁰.

Przedmiotem postu ścisłego jest - obok zachowania przepisów dotyczących abstynencji - także możliwość przyjęcia jednego posiłku do sytości w ciągu dnia, a także skromnego posiłku rannego i wieczornego. Co do ilości i jakości pokarmów należy przestrzegać zwyczaju miejscowe-

¹⁸ M. Conte a Coronata, *Institutiones canonici*, II, Romae 1952, η. 826.

¹⁹ Por. Bączkowi cz..., s. 422-423.

²⁰ *Paenitemini*, nr II, par. 3.

go²¹. Przepis prawa sformułowano podobnie jak w KPK 1917, jednakże istotnie zmieniła się jego interpretacja. Nikt z prawników nie zastanawia się już dzisiaj, ile gramów jedzenia można wtedy spożyć; właściwym ograniczeniem pokutnym jest zakaz spożywania drugiego, całkowitego, sycającego posiłku, czyli zmniejszenie ilości pokarmu, którą zwykło się przyjmować każdego dnia²².

Wiek osób, od których wymagało się przestrzegania postu ścisłego w porównaniu z KPK 1917 nie uległ zmianie²³.

Jaka jest teraz kwalifikacja moralna nieprzestrzegania postu ścisłego? Zgodnie z przytaczanym już wcześniej orzeczeniem Kongregacji Soboru z 24 II 1967 r., przeciwko prawu grzeszy ciężko ten, kto bez racji usprawiedliwiającej nie zachowuje znacznej części praktyk pokutnych²⁴. Niezachowanie więc postu ścisłego w jednym z dwóch dni w ciągu roku, w których on obowiązuje, stanowi zatem (o ile nie istnieje poważna racja usprawiedliwiająca) zaniedbanie znacznej części (połowy) tego rodzaju praktyk pokutnych, a więc powoduje, jak się wydaje, popełnienie grzechu ciężkiego.

Przepisy odnoszące się do postu ścisłego w KPK 1983 nie uległy istotnym zmianom. Kan. 1251 postanawia, iż wstrzemięźliwość i post obowiązują w środę popielcową i w piątek Męki i Śmierci Jezusa Chrystusa. Terminy „wstrzemięźliwość” i „post” dotyczą oczywiście postów jakościowego i ilościowego, stanowiąc razem przestrzegane tzw. post ścisły. Zmieniła się jednak dolna granica wieku osób, które są zobowiązane do przestrzegania postu ścisłego. Aktualnie obowiązujące prawo obniża ją do uzyskania przez wiernego pełnoletności, czyli ukończenia osiemnastego roku życia (kan. 1252).

Kodeks nie zajmuje się kwalifikacją moralną nieprzestrzegania postu ścisłego, wydaje się więc że pozostaje ona niezmienną od orzeczenia Kongregacji Soboru z 1967 r.

IV. KOMPETENCJE WŁADZY KOŚCIELNEJ DOTYCZĄCE DYSCYPLINY POSTNEJ

Zgodnie z kan. 1244 par. 1 KPK 1917 dni postu dla całego Kościoła ustanawiał, przenosił i znosił papież lub sobór powszechny. Dla diecezji lub poszczególnych miejsc mogli je ustanawiać miejscowi ordynariusze, jednakże tylko przejściowo i dla szczególnej przyczyny (kan. 1244 par. 2). Ordynariusze ci posiadali również prawo dyspensowania od postu w przypadkach poszczególnych i dla słusznej przyczyny. Dyspensa taka obej-

²¹ Tamże, nr III, par. 1.

²² J. B a k a l a r z, *Posoborowa reforma...*, s. 103.

²³ *Paenitemini*, nr IV.

²⁴ AAS 59 (1967) s. 229.

mowała pojedyncze osoby lub poszczególne rodziny podlegające ich władzy, w granicach i poza granicami własnego terytorium, a także obcych (podróżnych i tułaczy), przebywających na terytorium takiego ordynariusza (kan. 1245 par. 1). Z ogólnych indultów ordynariusza miejscowego wolno było korzystać także zakonnikom, o ile nie wykluczał tego sam inuit lub nie zabraniały konstytucje zakonu (kan. 620)²⁵.

Proboszczowie mogli dyspensować od obowiązku zachowania postu w poszczególnych przypadkach swoich podwładnych jako pojedyncze osoby lub też rodziny, poza granicami własnej parafii i w jej granicach. W swojej parafii dyspensowali również obcych (kan. 1245 par. 1)²⁶. Odnośnie do przełożonych zakonnych władzy dyspensowania od postów kodeks z 1917 r. udzielał jedynie przełożonym w zakonach kleryckich wyjątków (kan. 1245 par. 3).

Konstytucja *Paenitemini* wprowadziła poważne zmiany w omawianej dziedzinie. Poszły one w kierunku decentralizacji władzy i ułatwienia adaptacji dyscypliny powszechnej do warunków Kościołów lokalnych²⁷. Dokument przekazał dwa istotne uprawnienia Konferencjom Biskupów. Zezwolił najpierw na przenoszenie ustalonych przez prawo dni pokuty (a więc także związanych z nimi postów) dla słusznej przyczyny. Przeniesienie mogło się dokonać na stałe, z obiektywnych racji i trwałych (na danym terytorium) przeszkód, utrudniających praktykę pokuty w dniach ustalonych przez prawo powszechne. Drugim uprawnieniem była możliwość zamiany postu na inne formy pokuty. Zalecało się przy tym uwzględnić na pierwszym miejscu uczynki miłosierdzia i praktyki pobożne²⁸. Zamiana taka mogła być całkowita, obejmująca wszystkie dni pokuty, albo częściowa, polegająca na wprowadzeniu partykularnej formy do części dni pokuty.

Podmiotem władzy dyspensowania od dyscypliny postnej według *Paenitemini*, a dokładniej dekretu *Christus Dominus*, do którego odwołuje się konstytucja, jest biskup diecezjalny. Pojęcie biskupa diecezjalnego różni się od pojęcia ordynariusza miejsca z KPK 1917, nie obejmuje bowiem administratora apostolskiego ustanowionego czasowo, wikariusza kapitulnego, wikariusza generalnego i ich prawnych zastępców w czasie wakansu²⁹. Prawo posoborowe zawierało tutaj poważną lukę prawną, ponieważ wyglądało na to, że wymienieni ordynariusze nie posiadali w interesującej nas kwestii takiej władzy jak podlegli im proboszczowie.

W zakres uprawnień biskupów wchodziło wyznaczanie dni postu jakościowego i ilościowego dla całej diecezji lub jej części. Chociaż konsty-

²⁵ Kongregacja Soboru, 22 I 1946, AAS (1946) s. 27.

²⁶ Por. J. Barón, *Władza proboszcza w zakresie udzielania dyspens od postu*, „Ateneum Kapłańskie” 1936, t. 37, s. 292–298.

²⁷ J. Bakalarz, *Posoborowa reforma...* s. 112.

²⁸ *Paenitemini*, nr VI par. 1.

²⁹ J. Krkowski, *Podmiot uprawnień w Pastoralne Munus*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1968, z. 5, s. 103–115.

tucją *Paenitemini* o tym nie wspominała, to obowiązywały w tej materii nadal przepisy kodeksowe³⁰. Drugim uprawnieniem biskupów była możliwość dyspensowania od postu w przypadku partykularnym. Dyspensa mogła dotyczyć pojedynczych osób lub też osoby fizyczne tworzące społeczność³¹.

Trzecim uprawnieniem, wynikającym jednak tylko pośrednio z konstytucji, była władza zamiany postu na inne praktyki pokutne. Według omawianego dokumentu władzę taką posiadali jedynie proboszczowie i przełożeni zakonni³². Wobec wyraźnej luki prawnej odwoływano się jednak za niektórymi kanonistami do zasady ogólnej, mówiącej iż władza przełożonego nie powinna być mniejsza od władzy podwładnego, tak więc zamiana postu na inne praktyki pokutne mogła być także dokonywana przez biskupów³³.

Zgodnie z konstytucją *Paenitemini* proboszczowie mieli taką samą władzę dyspensowania od postu jaką posiadali w KPK 1917. Nowym uprawnieniem była wspomniana już możliwość zamiany postu na inne praktyki pokutne³⁴. Taką samą władzę wobec swoich podwładnych oraz obcych zamieszkałych w ich domach zakonnych posiadali również przełożeni zakonni i ich prawni zastępcy³⁵.

Zgodnie z aktualnie obowiązującym *Kodeksem prawa kanonicznego* Konferencje Biskupów nie posiadają już uprawnienia przenoszenia dni pokutnych, tak jak było to możliwe poprzednio³⁶. Zostało ono zarezerwowane jedynie najwyższej władzy kościelnej (kan. 1244 par. 1). Mają jednak możliwość dokładniejszego określenia sposobu zachowania postu i wstrzemięźliwości oraz zastąpienia ich w całości lub w części innymi formami pokuty, zwłaszcza uczynkami miłości i pobożności (kan. 1253). Zamiana taka nie musi mieć charakteru zobowiązującego, formy zastępcze mogą mieć charakter fakultatywny³⁷.

Z uprawnienia tego skorzystały niektóre Konferencje Biskupów. I tak przykładowo biskupi australijscy zezwolili, aby zamiast zachowania wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych wierni uczestniczyli we Mszy św., praktykowali modlitwę rodzinną, nawiedzili kościoł, czytali Pismo Święte, odprawiali drogę krzyżową, odmawiali różaniec. Mogą też zamiast zachowania wstrzemięźliwości od mięsa wyrzec się jakiejś innej potrawy, np. deseru, słodyczy lub ograniczyć ilość jedzenia albo picia, a także służyć pomocą bliźnim - biednym, chorym, samotnym³⁸. Konferencja Bis-

³⁰ S. W ó j c i k, dz. cyt., s. 57.

³¹ Por. *Dekret Christus Dominus*, nr 8 b; *Motu proprio De episcoporum muneribus*, nr 6.

³² *Paenitemini*, nr VII.

³³ J. B a k a l a r z, *Posoborowa reforma*.... s. 121.

³⁴ *Paenitemini*, nr VII.

³⁵ Tamże.

³⁶ Mogą przenosić jedynie dni świąteczne (kan. 1246 par. 2).

³⁷ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, Olsztyn 1986, s. 479.

³⁸ Australian Catholic Bishop's Conference, *Resolutions from november 1984, res. 9*, [w:] *Legislazione delle Conferenze Episcopali Complementare al. C.I.C.*, Milano 1990, s. 66.

kupów Argentyny zezwoliła na zastąpienie abstynencji od spożywania mięsa abstynencją od napojów alkoholowych, dowolnym dziełem miłosierdzia lub pobożności³⁹. Podobne postanowienia wprowadzili biskupi Ekwadoru⁴⁰. W Nigerii obok abstynencji od mięsa oraz czynienia aktów pobożności istnieje możliwość rezygnacji z jakichkolwiek ulubionych dań i napojów oraz wyrzeczenie się palenia tytoniu⁴¹.

W pojedynczych przypadkach dni pokuty mogą być ogłaszane przez biskupów diecezjalnych w podległych im diecezjach lub miejscach (kan. 1244 par. 2). Biskup diecezjalny wciąż ma prawo dyspensować od zachowania dyscypliny postnej swoich podwładnych na własnym terytorium i poza nim, a także podróźnych, ale tylko u siebie (por. kan. 87 par. 1 i 91). Posiada też, tak jak poprzednio, władzę zamieniania obowiązku zachowania dni pokuty na inne uczynki pobożne, a także, co jest nowością, wydawania przepisów dotyczących dyspensowania przez proboszczów od obowiązku zachowania pokuty lub jego zamiany (por. kan. 87 i 1245).

W porównaniu z okresem posoborowym nie zmieniły się dyspozycje prawne określające władzę proboszcza w tej materii, z wyjątkiem tego, iż udzielając dyspensy lub dokonując zamiany, musi on dostosować się do przepisów wydanych w interesującej nas kwestii przez własnego biskupa diecezjalnego (kan. 1245).

Takie same uprawnienia jak proboszczowie mają także przełożeni kleryckiego instytutu zakonnego lub stowarzyszenia życia apostołskiego (też jednak tylko na prawie papieskim) w odniesieniu do swoich podwładnych i innych osób przebywających na stałe w domu instytutu albo stowarzyszenia (kan. 1245).

Nowością KPK 1983 jest dyspozycja kan. 91, zezwalająca osobie dyspensującej udzielić dyspensy samemu sobie⁴².

V. DYSCYPLINA POSTNA W POLSCE

W naszym kraju w dziedzinie dyscypliny postnej, podobnie jak w niektórych innych kwestiach istnieją uregulowania prawne różniące się nieco od prawa powszechnego. Kilka miesięcy po ukazaniu się konstytucji *Poenitentini* w dniu 17 X 1966 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała *List pasterski do Duchowieństwa i Wiernych w sprawie zmian w przepisach*

³⁹ *Normas Complementarias de la Conferencia Episcopal Argentina para el cumplimiento de disposiciones del nuevo Codigode Derecho Canonico*, „Boletín Eclesiastico del Episcopado de Buenos Aires”, X-XII 1986, c. 1253.

⁴⁰ Conferencia Episcopal Equatoriana, *Normas complementarias del Codigode Derecho Canonico* Guayaquil-Ecuador 1986, res. 44.

⁴¹ *Particular complementary Norms to the revised Code*, Catholic Bishops Conference of Nigeria 1985, c. 1251, 1253.

⁴² M. R o l a, *Władza udzielania dyspens przez duszpasterzy parafialnych*, [w:] *Duszpasterstwo w świetle nowego Kodeksu prawa kanonicznego*, praca zbiorowa pod red. J. Syryjczyka, Warszawa 1985, s. 76.

kościelnych dotyczących postu, w którym stwierdza się, iż biorąc pod uwagę wielowiekową tradycję, Konferencja utrzymuje w Polsce obowiązek powstrzymania się od spożywania potraw mięsnych także w wigilię uroczystości Bożego Narodzenia⁴³. Po opublikowaniu tego dokumentu wśród kanonistów rozgorzała dyskusja dotycząca jego mocy prawnej. Zastanawiano się, czy ta decyzja w ogóle obowiązuje, skoro jest ona ustanowieniem nowego dnia pokuty, do czego ma prawo jedynie Stolica Apostolska. Jak już wcześniej zostało wspomniane, *Paenitemini* zezwalała Konferencjom Biskupów jedynie na przenoszenie dni pokuty lub zamiany postu na inne formy pokuty⁴⁴. Rozwiązanie problemu nastąpiło po wydaniu przez Sekretariat Stanu specjalnego zarządzenia, w którym przychylając się do prośby biskupów polskich, kongregacja zatwierdza uchwałę Konferencji, ustanawiając tym samym Wigilię dniem abstynencji od pokarmów mięsnych. Zarządzenie to ma charakter papieskiego prawa partykularnego, a jego moc prawna jest w Polsce taka sama jak prawa powszechnego⁴⁵.

Warto w tym miejscu zauważyć, że wielu proboszczów, niedokładnie pamiętając przepisy prawne, często w ogłoszeniach parafialnych zobowiązuje swoich parafian do przestrzegania abstynencji od pokarmów mięsnych dodatkowo w Wielką Sobotę przed uroczystością Zmartwychwstania Pańskiego. W świetle obowiązującego prawa od wielu lat nie ma już takiego obowiązku. Biskupi polscy z prymasem kard. Stefanem Wyszyńskim na czele również nie uważali za potrzebne pozostawienie w tym dniu abstynencji w naszym kraju, skoro, starając się w Stolicy Apostolskiej o jej obowiązywanie w wigilię Bożego Narodzenia, nie dołączyli do tego dnia Wielkiej Soboty. Nie można także powoływać się na zwyczaj, ponieważ od 1966 r. zgodnie z obowiązującym prawem powszechnym abstynencja od pokarmów mięsnych w wielu społecznościach (parafialnych, rodzinnych itp.) stosujących się do prawa powszechnego nie jest już przestrzegana.

Omawiając dyscyplinę postną obowiązującą w Polsce, konieczne trzeba przytoczyć dyspensę prymasa S. Wyszyńskiego z 30 XI 1966 r. W dokumencie tym prymas, przypominając uregulowania konstytucji *Paenitemini* dotyczące postów i powołując się na posiadane od Stolicy Apostolskiej szczególne upoważnienia, udziela aż do odwołania dyspensy od obowiązku powstrzymania się od spożywania pokarmów mięsnych w piątki (z wyjątkiem Wielkiego Piątku) osobom:

a) które stołują się w zakładach zbiorowego żywienia, w których nie są przestrzegane kościelne przepisy postne oraz

⁴³ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1967. nr 10, s. 61.

⁴⁴ Por. S. Wólczycki, dz. cyt., s. 57-59; J. Grzywać, *Nowy charakter prawa pokuty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1967, nr 4, s. 69-70.

⁴⁵ M. Conte a Coronata, *Institutione iuris canonici*, t. 1, wyd. 4, Taurini 1950, s. 432; A. Vermeersch, J. Creusey, *Epitome Juris Canonici*, t. 1, wyd. 6, Mechliniae-Romae 1937, s. 315.

b) wszystkim, którzy nie mają możliwości czynienia wyboru potraw, a muszą spożywać to, co jest dostępne do spożycia⁴⁶.

Podjmując próbę interpretacji dyspensy, trzeba zauważyć, iż wbrew pozorom sformułowania użyte w dokumencie nie są do końca zbyt jasne. Zakłady zbiorowego żywienia to restauracje, bary, stołówki itp. Kościelne przepisy postne są dzisiaj z pewnością przestrzegane we wszelkiego typu stołówkach *kościelnych* (seminaryjnych, kurialnych, zakonnych), gdzie w piątki nie podaje się żadnych potraw mięsnych. Oba przypadki wyliczone przez dyspensę połączone są w dokumencie spójnikiem *oraz*, tak więc zgodnie z zasadami logiki jako koniunkcja muszą występować równocześnie. Zobaczmy więc, w jakich sytuacjach obowiązuje omawiana dyspensja.

1. Analizując punkt *b* dokumentu od razu przychodzi na myśl zasada mówiąca, iż prawo o abstynencji samo przez się przestaje obowiązywać, ilekroć zachodzi proporcjonalnie ważna przyczyna uniemożliwiająca zachowanie przepisu⁴⁷. Jeżeli więc nie ma możliwości wybrania między daniem bezmięsnym a mięsem, bo stołówka serwuje jedynie mięso do jego spożycia, nie jest potrzebna dyspensja.

2. Przyjmując, iż w zakres pojęcia *zakłady zbiorowego żywienia*, w których są przestrzegane kościelne przepisy postne, wchodzi także i te, w których istnieje możliwość wyboru w piątek dania mięsnego i bezmięsnego, dyspensja wydaje się niepotrzebna, ponieważ istnieje możliwość zachowania wstrzemięźliwości przez wybór dania bezmięsnego.

3. Kiedy pod pojęciem *zakładów*, w których nie są przestrzegane kościelne przepisy postne, rozumiemy lokale podające w piątki dania zarówno mięsne, jak i bezmięsne, jedyny przypadek, w którym można by było skorzystać z dyspensy zachodzi wtedy, gdy w takiej sytuacji i w tego typu lokalu zamawia się danie mięsne.

Z analizy tekstu dokumentu wynika, iż osoba korzystająca w piątek z typowej w naszym kraju stołówki zakładowej czy restauracji ma prawo, korzystając z dyspensy prymasa, zamówić do jedzenia potrawę mięsną. Czy o to właśnie chodziło autorowi przepisu, trudno dzisiaj powiedzieć. Należałoby jeszcze dodać, iż prawodawca zobowiązuje w swoim dokumencie korzystających z dyspensy do modlitwy w intencji Ojca Świętego i złożenia drobnej ofiary jako tzw. *jałmużny postnej*. Przepisy wydane zostały aż do odwołania i do dnia dzisiejszego odwołane nie zostały.

W sytuacji braku pełnej jasności odnośnie do warunków, które powinny zostać spełnione dla skorzystania z dyspensy prymasa Wyszyńskiego, nasuwa się postulat nowego, jasnego uregulowania kwestii obowiązywania abstynencji od potraw mięsnych w piątki w Polsce przez upoważnioną do tego Konferencję Biskupów.

⁴⁶ *Przepisy postne obowiązujące na terenie Polski*, N. 4082/66/P., „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 49 (1967) s. 242-243.

⁴⁷ Por. S. W ó j c i k, dz. cyt., s. 59.

Z propozycją dostosowania dyscypliny postnej do warunków Kościoła w Polsce spotykamy się w tekstach roboczych II Polskiego Synodu Plenarnego, opublikowanych w 1991 r. Autorzy dokumentu proponują, aby wstrzeźliwość od pokarmów mięsnych we wszystkie piątki całego roku była w naszym kraju zachowywana jedynie przez duchownych, alumnów seminariów wyższych i niższych, osoby zakonne oraz nowicjuszy. Pozostali wierni musieli by zachowywać taką wstrzeźliwość jedynie w piątki okresu wielkiego postu i adwentu, a także w wigilię Bożego Narodzenia⁴⁸.

Tekst roboczy dokumentów synodalnych został wydany, aby stanowić materiał do dyskusji nad proponowanymi w nim rozwiązaniami. Omawiając problematykę postną, włączmy się zatem do tej dyskusji. Trzeba najpierw zauważyć, iż - jak to już było wcześniej wspomniane - jedynie Konferencje Biskupów posiadają uprawnienia określania sposobu zachowania postu i wstrzeźliwości oraz zastępowania ich innymi formami pokuty (kan. 1253). Stąd też postanowienia synodu w tej materii będą musiały zostać zaakceptowane przez Konferencję Episkopatu Polski. Wyżej przedstawiona propozycja takiej akceptacji uzyskać nie może. Nie stanowi ona bowiem określenia sposobu zachowania wstrzeźliwości (nie podaje rodzajów pokarmów, których nie powinno się spożywać w piątki) ani też wprowadzenia zastępczych form pokuty. Znajdujemy tu natomiast redukcję abstynencji dla części osób świeckich (z wyjątkiem alumnów seminariów i nowicjuszy) ze wszystkich piątków całego roku do piątków dwóch okresów liturgicznych: wielkiego postu i adwentu. Do jakiegokolwiek redukcji w omawianej kwestii Konferencje Biskupów nie mają jednak prawa.

Przeciwko takim rozwiązaniom przemawiają również argumenty natury praktycznej. Podzielenie wiernych na dwie grupy, zobowiązanych do abstynencji piątkowej przez cały rok i takiego obowiązku nie posiadających, będzie prowadziło do częstych, niezręcznych sytuacji, w których znajdują się np. księża uczestniczący w uroczystościach rodzinnych przypadających w piątek. Natomiast pozostawienie obowiązku abstynencji piątkowej w adwencie obok okresu wielkiego postu może u wiernych mniej zorientowanych w życiu religijnym wywoływać błędne przekonanie, iż oba te okresy są w Kościele okresami pokutnymi. Takie więc rozwiązanie przyczyni się do wprowadzenia zamętu w religijności niektórych wiernych.

Pozostaje natomiast zgłosić postulat, aby uczestnicy II Synodu Plenarnego na nowo zastanowili się nad zmianami, które potrzebne są do wprowadzenia w naszym kraju dla dostosowania powszechnej dyscypliny postnej do warunków polskich.

⁴⁸ II Polski Synod Plenarny. *Teksty robocze*, Poznań-Warszawa 1991, pkt 43-44.

ZAKOŃCZENIE

Analizując dokumenty prawne dotyczące dyscypliny postnej, zauważamy, że w okresie ostatnich około osiemdziesięciu lat nastąpiło w tej dziedzinie szereg znaczących zmian. Zostały one wprowadzone najpierw przez prawodawstwo posoborowe, głównie konstytucją *Paenitemini*, a następnie przez *Kodeks prawa kanonicznego* z 1983 r. Prawodawstwo posoborowe zezwoliło Konferencjom Biskupów na modyfikacje dyscypliny postnej na swoich terenach, zmierzające do dostosowania przepisów do warunków lokalnych. Wiele Konferencji skorzystało z otrzymanych uprawnień. Kodeks nie odstąpił od takiego rozwiązania, zabierając jednak Konferencjom prawo przenoszenia dni pokutnych. Poważnie zredukowano liczbę dni, w których należy przestrzegać postu i abstynencji od pokarmów mięsnych. Zmieniło się również podejście do dyscypliny postnej. Dzisiaj nikt już nie zastanawia się nad ilością zjedzonego mięsa, która powoduje popełnienie grzechu. Trzeba zauważyć, że podobnie jak w wielu innych dziedzinach, tak również i w omawianej dyscyplinie w naszym kraju istnieją pewne specyficzne rozwiązania.

Uważna obserwacja codziennego życia wiernych świeckich pokazuje, iż przemiany, które dokonały się we współczesnym świecie, także w dziedzinie religijności wpłynęły na poważne osłabienie praktyk pokutnych, nie wyłączając postów. Przypominając więc aktualne przepisy regulujące tę materię, trzeba zachęcać wiernych do ich szanowania i stosowania.

THE FAST AND THE ABSTINENCE IN THE CHURCH FROM THE CODE OF CANON LAW 1917

S u m m a r y

The abstinence and the fast are very important matters in the life in the Church. The law on this cases was changing from the year 1917. First change was after the II Vatican Council. The Constitution *Paenitemini* of the pope Paul VI from the 1966 year among many noveltys gave for the Bishops Conferences the licence to change the Friday abstinence to another kinds of penance. The next changes are on the Code of Canon Law of the pope John Paul II. This article is also about abstinence from meat in the polish particular law.